

*Lucian Vasile**

lucianflorin.vasile@gmail.com

Igiena în societatea românească de altădată. Cazul Ploieștilor

În 2011, în presa centrală apăreau articole privind situația alarmantă a igienei în societatea românească. Citând un raport al Institutului de Sănătate Publică, ziariștii afirmau că un român folosește în medie numai patru săpunuri și două tuburi de pastă de dinți pe an („4 bucăți de săpun...”, 2010). Datele păreau cu atât mai îngrijorătoare cu cât se înregistra un regres față de situația din 2008, când cifrele arătau că media este de cinci săpunuri utilizate anual de fiecare locuitor al țării („Românii, printre ultimii la...”, 2009). În fiecare caz însă, România era pe ultimele locuri din Europa la capitolul igienei personale. Să fi fost această situație un rezultat al lipsurilor cauzate de criza economică și de declinul puterii de cumpărare? Ar trebui căutate resorturile în lipsa unei strategii publice de educație privind normele de igienă? Sau oare ar putea fi ecurile unor deprinderi vechi, cu rădăcini adânci în mentalul colectiv românesc?

Spălatul: obligație, năpastă și blasfemie

Primele reglementări propriu-zise cu privire la normele de igienă publică au apărut în spațiul românesc în prima parte a secolului al XIX-lea, fiind rezultatul unui cumul de factori. Pe de o parte, epidemiile reveniseră în spațiul extracarpatic, înregistrând un puternic impact în rândul locuitorilor din târguri și orașe, unde densitatea ridicată și interacțiunile cotidiene favorizaseră răspândirea bolilor. Epidemia din 1812-1813, rămasă în amintirea contemporanilor drept „Ciurma lui Caragea”, a produs decesul a zeci de mii de oameni, epicentrul fiind Bucureștiul, unde numărul deceselor zilnice a urcat până la câteva sute de persoane. Nici Ploieștii nu au fost cruțați de teribila boală, cei morți fiind înmormânați într-o groapă comună, în partea de nord a așezării, nu departe de locul unde peste câteva zeci de ani avea să se ridice biserica

*Asociația pentru Educație și Dezvoltare Urbană.

Sfântul Vasile. Epidemiile au arătat vulnerabilitatea orașelor din punct de vedere al igienei și al sănătății publice, forțând autoritățile să pună bazele unor structuri sanitare menite să răspundă unor astfel de boli periculoase. Însă majoritatea acțiunilor luate au vizat mai degrabă tratarea viitorilor bolnavi decât prevenirea răspândirii unor maladii și educația în scop profilactic.

Dar poate și mai importantă a fost promulgarea Regulamentului Organic, care deschidea astfel calea unei modernizări în domeniul sanitar, dar și în cel al educației. S-au organizat lazarete pentru bolnavii contagioși, la granițe s-au stabilit zone de carantină care aveau rolul de a stopa răspândirea epidemiilor și s-au pus bazele unor centre de asistență medicală în principalele orașe. Mai mult de atât, Ploieștii au beneficiat de opera filantropică a clucerului Boldescu, care a ridicat în zona de nord a orașului un spital care îi poartă numele, înzestrându-l cu toate cele necesare unei bune funcționări. În paralel, au început să vină în orașele din Principate doctori și farmaciști sași, maghiari sau români din Transilvania, precum și specialiști din vestul Europei. Pe de altă parte, este adevărat că numărul acestora era insuficient față de nevoile locuitorilor, care adeseori apelau la diferiți falși doctori sau se tratau conform superstițiilor.

Dacă numărul spitalelor a crescut constant, iar îngrijirea medicală a cunoscut în ultima parte a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor o standardizare și o profesionalizare indiscutabile, educația sanitară și respectarea normelor de igienă nu au avut același parcurs. Îmbăierea regulată era un obicei firesc în rândul clasei de mijloc și a elitei, însă pentru cei de la periferia societății, pentru locuitorii mahalalelor, pentru ucenici și servitoare această transformare întârzia să-și intre în rol. Așa că nu de puține ori, în anii Belle Epoque-ului, baia săptămânală făcea parte din fișa postului pentru cineva care voia să intre în slujba unei familii înstărite. Pentru străinii stabiliți în România, situația părea deopotrivă curioasă și hazlie. Spre exemplu, Maude Rea Parkinson, profesoara engleză ce lăsase în urmă Viena cea ordonată și liniștită pentru exotismul București de final de secol XIX, își amintește cum o servitoare nou-angajată la o cunoștință a sa refuza cu obstinție să se spele. Toate tânguierile și rugămintele fetei care susținea că nu are nevoie de un așa supliciu nu au înduplecat-o pe proprietara casei să renunțe la cerința ca slujbașă să facă baie cel puțin o dată pe săptămână (Parkinson, 2014: 118). Nici la Ploiești nu lipseau astfel de cazuri. După ce și-a dat seama că nu mai poate finaliza construcția pe care o începuse în Piața Fructelor, Radu Stanian a denumit-o pompos „Palat al Băilor” și a propus autorității locale să-l achiziționeze. În cadrul discuțiilor aprinse din Consiliul Local, unul dintre membri care se opunea cumpărării de către municipalitate a imobilului și-a întărit poziția folosindu-se de situația personală. Acesta a spus că el este un exemplu perfect pentru inutilitatea unei astfel de investiții, afirmând că „ce ne trebuie nouă baie? Uitați-vă la mine: sunt om la

șaptezeci de ani, sănătos tun, după cum se vede... n-am fost niciodată bolnav... și – slavă Domnului – n-am făcut bae în viață!” (Sevastos, 1937: 579). Din fericire, astfel de opinii au fost minoritare, iar municipalitatea a achiziționat clădirea, finalizând-o și punând-o la dispoziția ploieștenilor.

Îmbăierea avea însă și o semnificație religioasă, indiferent că practicarea ei era un semn al curățeniei sau, dimpotrivă, evitarea sa, în anumite circumstanțe, o dovadă sau, mai degrabă, o păstrare a sfințeniei. „Doctrina mozaică ordonă drept credincioșilor săi să uzeze aproape zilnic de folosințele băii”, subliniau autorii istoricului comunității evreiești din Ploiești, publicat în 1906, cu ocazia Expoziției Generale Române organizată în capitală. Aceștia aduceau și explicații asupra modului în care membrii cultului trebuiau să o folosească: „fiecare baie trebuie să aibă o piscină, de care bărbatul trebuie să se folosească aproape în fiecare zi, în fiecare dimineață; iar femeia după separațiunea corpului” (*Istoricul...*, 1906: 31). La antipodul perspectivei mozaice asupra rolului și frecvenței spălăturii se află ideea că lipsa îmbăierii pentru un timp îndelungat este un semn de *curățenie interioară*. Aceeași Maude Rea Parkinson amintea în volumul de memorii publicat în Marea Britanie, după încheierea Primului Război Mondial, de procesiunea de înmormântare a unui înalt episcop. O parte dintre credincioși erau ferm convinși că cel adormit a fost un sfânt, iar explicația a avut rolul de a o șoca pe o englezoaică totuși bine acomodată în societatea românească: mortul încetase să mai facă baie după ungerea sa ca înalt ierarh, ceea ce se petrecuse în urmă cu mai bine de zece ani. Pentru unii, spălătură putea nu numai să diminueze „protecția” de care se bucurau respectivi, ci chiar să dăuneze. De exemplu, în cazul unor boli, îmbăierea producea „încurcarea mațelor” sau vărsarea „veninului în sânge”, ducând la agravarea suferinței sau producând decesul celui în suferință (Mânzatu, 1951: 120).

Topografia urbană a mizeriei

„Ar fi bine ca domnii gospodari ai municipiului nostru să facă o mică plimbare în acel cartier (Rudului – *n. ns., L. V.*), unde vor avea neplăcerea să vadă mormanele de gunoaie, cârciumile ce-și zic birturi inundate de muște, adevărate focare de infecție, precum și murdăriile provenite dela animale, resturi de nutreț, coji de alimente, cari stau nesupărate și nemăturate de nimeni, deasupra fâșiei de pavaj, care deși a ajuns până la această barieră (...) pare că e definitiv uitat, deoarece nici un măturător sau gunoier nu-i fac – vreodată – cinstea să-l curețe. Și ne gândim că e o adevărată rușine pentru Municipiul nostru cu pretenții faptul că străinii de pe la societățile de prin împrejurimile suszisei bariere trec în mașini printre mormanele de gunoaie, întorcând nasul cu năduf” (Stănescu, 1937: 1).

Lipsa curățeniei, ineficiența autorităților locale, dezinteresul locuitorilor pentru spațiul public, dar și complexul față de cum vede străinul situația autohtonă ar putea duce cititorul cu gândul la o descriere contemporană a mediului urban. Însă rândurile au fost publicate la finalul perioadei interbelice într-o gazetă ploieșteană, schițând un portret – fără îndoială – comun majorității orașelor din România.

Este adevărat că o situație fericită a curățeniei din mediul urban nu ar fi fost subiect de știre sau nu ar fi fost remarcată în memoriile contemporanilor, însă multitudinea de reclamații și nemulțumiri par să indice că mizeria și nepăsarea față de normele de igienă urbană au fost constante în societatea românească. Cu toate că încă din vremea Belle Epoque-ului Ploieștii au avut unul dintre cele mai mari bugete din țară, deci și consistente resurse financiare pentru a ameliora starea precară de igienă a orașului, măsurile autorităților s-au lăsat așteptate. Canalizarea a apărut și s-a răspândit abia în perioada interbelică, ceea ce a făcut ca până atunci orice ploaie serioasă să provoace neplăceri locuitorilor. Circulația era paralizată, casele erau inundate, iar apa ce băltea zile în șir favoriza apariția și răspândirea bolilor. Dar cum în orice situație oricât de nefericită sau neplăcută sunt și oameni care se bucură și profită de ea, ploile consistente erau o mană cerească pentru cei care își câștigau banii cărând în spate pe cei care voiau să treacă strada sau să ajungă dintr-un loc în altul (Dobrescu, 2009: 277). Mai mult de atât, în anii '30, epigramistul ploieștean C. V. Plăescu scrisese o epigramă destul de apreciată de ploieșteni pentru acuratețea cu care descria nefericitele împrejurări urbane: „naiv ce vrei să traversezi / pe bulevard sau piața mare / nu-ți risca viața temerar / pune-ți colacul de salvare!” (*apud* Sevastos, 1937: 580).

Dar problemele nu se legau numai de inexistența canalizării și de toate problemele ce decurgeau din acest fapt. Dacă restaurantele din centrul orașului beneficiau de dotări moderne, bodegile din mahalale erau caracterizate de zăriștii din epocă drept spații ale promiscuității și ale murdăriei. Nu de puține ori, alimentele erau pregătite în bucătării improvizate, unde praful domnea peste oale și cratițe, iar muștele roiau în voie. Closetele erau departe de normele de igienă ale vremii, iar pentru un „neinițiat” o vizită a acestora putea reprezenta o experiență pe care nu avea să o uite un timp îndelungat. Un ziarist local nota în 1939 că acestea sunt „șandramale vrașițe, (...) unele n-au fost curățite de ani, ceea ce face ca materiile fecale să se lăfăiască pe deasupra, iar umezeala și scursorile cu miros pestilențial, fac o lăcăraie care șiruește prin curtea restaurantului într-un permanent focar de infecție” (*apud* Vasile, 2016: 40). Iar dacă vizitatorul ar fi preferat să caute o toaletă publică, nu ar fi făcut altceva decât să-și agraveze situația, căci pentru cei 100 000 de localnici din Ploieștii de la finele anilor '30, existau numai

două toalete publice în uz! Situația nu era mai fericită nici în sălile de cinema din localitate, care nu se confruntau cu lipsa closetelor, ci cu lipsa unor sisteme de ventilare eficiente (mai puțin poate Cinematograful Modern al comunității evreiești, modernizat în anii interbelicului). Obiceiul spectatorilor de a trage din țigară în timpul proiecției făcea adesea ca sala să se umple de fum, cei mai sensibili să tușească, iar cei din ultimele rânduri să deslușească cu greu ecranul de proiecție în ultima parte a filmului.

„Țineți curățenie mare!”

Cu toate că tabloul igienei publice în societatea românească, în general, și în Ploiești, în particular, din urmă cu un secol și mai bine poate părea descurajator, trebuie spus că a existat un răspuns substanțial din partea autorităților și a elitei, chiar dacă a cunoscut și unele fluctuații de-a lungul vremii. În paralel cu standardizarea băilor în geometria locuinței particulare, încetul cu încetul au fost ridicate băi publice pentru lărgirea accesului la o mai bună igienă. În Ploiești, pe lângă Palatul Băilor Municipale ale cărui cabine erau în permanență ocupate, au fost construite și date în folosință băi în perimetrul școlilor ori unităților militare, dar și în unele mahalale lipsite de beneficiile progresului sanitar. Totodată, la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea au apărut spitalele Gheorghe și Ana Constantinescu de pe strada Bunavestire, Schuller-Sfetescu de pe Calea Rudului și unitatea medicală pentru copii ctitorită de Mendel Predingher pe Calea Oilor.

Cei suferinzi de boli molipsitoare erau preluați de la domiciliul și internați în spitalul Movila din extremitatea nordică a orașului, iar dacă aveau maladii grave, precum lepra, erau trimiși în centrul de la Lărgeanca, iar toate lucrurile bolnavului erau arse („Moartea leproasei...”, 1928: 1). Este drept că unii bolnavi reușeau să evadeze din spital, însă erau repede prinși și reinternați (Vasile, 2017: 71). Vaccinurile încep să fie acceptate în mentalul colectiv încă din ultima parte a secolului al XIX-lea (când, după imunizare, persoana în cauză primea și un „certificat de vaccinare”). În anumite circumstanțe dramatice, precum epidemiile din vremea Primului Război Mondial, autoritățile adoptă o politică mai strictă, instituind obligativitatea vaccinării și urmărind îndeaproape implementarea ei. Mai mult de atât, de la începutul secolului al XX-lea, medicii încep să se implice în acțiunea de educare a locuitorilor, redactând liste de sfaturi de bune practici care erau lipite în toate colțurile orașului. Textul era unul simplu, iar frazele scurte, tocmai pentru ca mesajul a fi accesibil și ușor de înțeles de cât mai mulți. De exemplu, Ion Cloaje, doctorul șef al orașului în anii ocupației germane, îi învăța pe ploieșteni cum să se ferească de bolile contagioase: „Feriți-vă de păduchi, ținându-vă curat. Spălați-vă

corpul, pieptănați-vă des, spălați rufele de corp și de pat, tundeți-vă mărunț. Beți numai apă dela Canalizare (de la sistemul de alimentare cu apă potabilă – *n. ns., L. V.*). Ce-el’altă, trebuie să fie fiartă și răcită. Nu consumați lapte nefiert. Spălați-vă pe mâini înainte de mâncare. Țineți curățenie mare, în odăi și curți. Spoziți toate camerele și măturați-le des, de mai multe ori pe zi.” (*apud DJANP, 1917: 296*). În parte și datorită acțiunilor sale energice, în câteva luni răspândirea bolilor a fost stopată, numărul celor bolnavi a început să descrească, iar Ploieștii au evitat o epidemie devastatoare.

În mod inevitabil, raportarea la normele de igienă s-a modificat de-a lungul timpului. Cu toate că unii ar putea afirma că transformările s-au produs prea lent (și poate, în unele cazuri, chiar au dreptate), progresul medical și educațional și-a spus cuvântul și a dus la schimbări substanțiale ale comportamentului din societate. Dar acest drum nu este unul încheiat sau definitiv, iar posibilitatea unor pași în spate este oricând valabilă sub presiunea diletantismului.

BIBLIOGRAFIE

- Dobrescu, Constantin, 2009, *Viața cotidiană ploieșteană în documente de presă 1899-1930*, Ploiești: Elapis.
- Mânzatu, Ion, 1951, *Îți mai aduci aminte, doamnă?*, Buenos Aires: Cartea Pribegiei.
- Parkinson, Maude Rea, 2014, *Douăzeci de ani în România. 1889-1911*, București: Humanitas.
- Sevastos, Mihail, 1937, *Monografia orașului Ploiești*, București: Tiparul Cartea Românească.
- Stănescu, Stela, 1937 „Invităm pe d. Primar la bariera Rudului”, în *Gazeta Ploieștilor*, 1 octombrie, Ploiești: Institutul de Arte Grafice „Prahoveanul”.
- Vasile, Lucian, 2016, *Orașul sacrificat. Al Doilea Război Mondial la Ploiești*, București: Asociația pentru Educație și Dezvoltare Urbană.
- Vasile, Lucian, 2017, *Ploieștii în Marele Război. 1916-1918*, București: Asociația pentru Educație și Dezvoltare Urbană.
- DJANP (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Prahova), Fond Primăria Ploiești, dosar 2/1917, f. 296.
- Istoricul comunității Cultului Israelit din Ploiești de la 1690-1906*, 1906, Ploiești: Tipografia „Modernă” Bercovici.
- „Români, printre ultimii la folosirea... săpunului”, 2009, în *Ziare.com*, 05 iunie, <http://www.ziare.com/life-style/intalniri/romanii-printre-ultimii-la-folosirea-sapunului-776459> (*accesat la 10.11.2018*).

„Moartea leproasei din Ploești”, 1928, în *Virtutea*, august 27, Ploiești: Tipografia „Prahova”.

„4 bucăți de săpun și 2 tuburi de pastă de dinți – atât folosește românul anual”, 2010, în *Gândul*, 25 februarie, <http://www.gandul.info/stiri/4-bucati-de-sapun-si-2-tuburi-de-pasta-de-dinti-atat-foloseste-romanul-anual-5627671> (*accesat la 10.11.2018*).

